

Trojí vzpomínání na Jiřího Langerera

Jiří Bičák, Oldřich Semerák, David Kofroň

Ústav teoretické fyziky, MFF UK, V Holešovičkách 2, 180 00 Praha 8; jiri.bicak@mff.cuni.cz

Bylo to před 60 lety, když jsem poprvé potkal Jiřího Langerera, už tehdy – a pro mne od tohoto okamžiku i do všech dalších mých okamžiků – prostě Jirku. Byl ve 3. ročníku na teoretické fyzice, já v prvním ročníku fyziky. Jako jeden z prvních obrazů Jirky si ho vybavuji na meliorační brigádě, kde byl jedním z vedoucích, spal s námi asi 20 prváky ve velké místnosti, a když se večer dlouho povídalo a nezhasínalo, vůbec nenařinil, ale sám někdy uléhal dříve a tvář si zakrýval rozevřenou knihou – Kursem diferenciálních rovnic od Stěpanova.

Než nastoupil na Matfyz, studoval geologickou průmyslovku. Už na ní ho však lákala matematika a fyzika a tak, jako v posledních letech na průmyslovce, si i v prvních letech na Matfyzu usilovně rozšiřoval znalosti z matematiky. Byl to myslím kontakt s geologickou realitou, který byl i jeho výhodou – přispěl věřím k jeho mimořádné fyzikální intuici, zvláště při řešení problémů newtonovské mechaniky nebo paradoxů speciální teorie relativity. Je otázka, zda i jeho zájem o hory a skály vznikl vlivem studia geologie, nebo zda ho zaujaly už jako mladého skauta. Množství generací studentů prošlo jeho přednáškami z teoretické mechaniky. Vkládal do nich svůj mimořádný fyzikální um, obohacoval je dlouhými pasážemi z historie, z literatury, zvláště ze Shakespeara nebo Cervantese, ale také třeba z humoristických próz Ignáta Hermanna. Jirka měl znamenitou paměť, kterou rád používal při citování z nejrůznějších žánrů. Také rád vyprávěl různé příběhy, například o svém cikánském kamarádovi na vojně, které ožily v tolik populárních detektivkách přítele Honzy Klímy. Jirka měl obdiv k umění a rád o něm

J. Langer spolu s J. Klímou v prvomájovém průvodu.
Foto: R. Kužel

mluvil na přednáškách anebo při procházkách Prahou. Vzpomínám, jak jsem ho potěšil, když jsem mu dal reprodukci pastelu od Maurice Quentina de La Tour s názvem „Slečna Ferrandová medituje nad Newtonem“.

V původní vědecké práci se Jirka věnoval obecné teorii relativity. Stal se prvním studentem výjimečné osobnosti Karla Kuchaře, který od podzimu roku 1968 působil na univerzitě v Princetonu a později se stal profesorem na univerzitě v Salt Lake City. První práci, a to o energii gravitačního pole v gravitačních vlnách, napsal Jirka s ním. S Karlem a Jirkou jsme obývali dvě místnosti na Karlově – s nádherným výhledem na Vyšehrad, Strahovský klášter, Malou Stranu i část Hradčan. Později se Jirka věnoval slupkovým zdrojům v obecné relativitě, během jednoho roku pobytu na Institutu Henri Poincaré v Paříži v roce 1969 u známého relativisty Achilese Papapetroua napsal práci „Couches simples à symétrie cylindrique en relativité générale“. Je to velmi pravděpodobně jediná práce českého relativisty sepsaná ve francouzštině. K cylindrickým slupkám se Jirka vrátil ještě v roce 2005 v práci s Martinem Žofkou.

Jirka se v posledních desetiletích začal věnovat především filosofii, zvláště filosofii fyziky a jejím kulturním aspektům. K filosofii dospěl zráním, vycházel však vždy z pevných základů přírodovědce fyzika.

V těch posledních desetiletích jsem se s Jirkou vídával nejčastěji na teoretické fyzice v Troji, ale i na „machovských“ symposiích organizovaných v Brně nebo na vědeckých radách Slezské univerzity v Opavě, kde vždy výrazně přispíval k programu. Nejhezčí vzpomínky ale mám na čtyřdenní konferenci „Od Galilea k sou-

První máj na Letné roku 1980. Foto: J. Dolejší

časné kosmologii“ pořádanou Papežskou lateránskou univerzitou v Římě ke konci roku 2009. Tehdy nás dva z fakulty na ni laskavě „delegoval“ děkan Zdeněk Němeček. Owen Gingerich, světoznámý historik astronomie z Harvardu, začal první přednášku mottem: „Bible učí, jak se dostat do nebe, ale ne, jak nebe funguje“, a pak do hloubky rozebíral dílo Galilea. Byli tam dva nobelisté i nám dobře známý Roger Penrose, který mluvil o své cyklické konformní kosmologii... S Jirkou jsme chodili na přednášky, diskutovali, užívali si hospůdek s vynikajícím jídlem a vínem. Ale největší výkon jsme podali, a to především díky Jirkovi, na závěr konference, kdy jsme putovali od Lateránské univerzity ke kostelu sv. Petra v řetězech se známým Michelangelovým Mojžíšem a kolem dalších krás starého Říma až do baziliky sv. Petra, dostali se i na kopuli, viděli právě vycházející měsíc nad Římem. Konečně metrem domů na závěrečnou večeři ve dvou. Jirka měl vždy veliký zájem a znalosti o architektuře. A na tento „římský den“ velice rád vzpomínám. Nebýt Jirky, určitě bych ho tak neprožil.

Jirka se stal ve Francii frankofilem a měl tak přirozeně rád Exupéryho. Jak by řekl Exupéry, jsme zarmoucení jeho odchodem, truchleme nad ním, ale především si berme z něho inspiraci. Buďme osudu vděční, že v našich konečných životech jsme ho měli kolem sebe, že naše světočáry byly tak blízko. Jirka statečně snášel poslední útrapy, měl oporu v rodině, měl z čeho čerpat sílu. Loučíme se teď všichni s Jirkou a uchováваме na něho trvalou vzpomínku.

Jirí Bičák

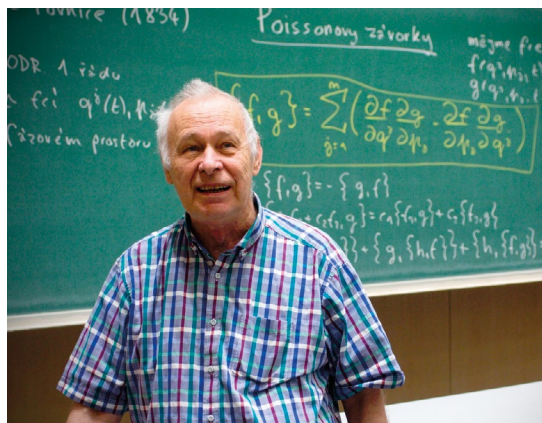
Z mechaniky mi docent Langer dal dvojku, neuměl jsem kanonické transformace. Ale jeho kurs byl tehdy jedním z důvodů, proč se mi na Matfyzu zalíbilo. Sám Jirka tím důvodem zůstal až do konce života. Vzpomínám, jak mě jako mladého asistenta zapojoval do vymýšlení katedrových akcí, a tím uváděl do myšlenkové bubliny budoucích kolegů. Zjistil jsem, že žádná „hloupost“ není dost podřadná, aby nemohla posloužit jako předmět intelektuálního rozboru (a sboru) s bohatými přesahy. Že vtipy se musejí brát vážně. Že prohraná sázka se nedá odprohrát. A že ani dobré víno není samo o sobě cílem.

Vloni na 1. máje se Jirka přišel podívat do Planetária na „balet pod hvězdami“ na mou hudbu. Večer mi poslal e-mail s verší Sidneyho Becka „Music of the Spheres“. Se subjektem „Old music of spheres is Rich“.

Zakrátko – bylo mu právě 80 – si na hudebním serveru SoundCloud zřídil účet, „olajkoval“ a sdílel mi

Konference Relativity and Gravitation – 100 Years after Einstein in Prague v Karolinu, červen 2012. Foto: J. Haláček

Přednášky z Teoretické mechaniky. Foto: archiv MFF UK

track „Waiting for Lucifer“. Jirkovi to naprosto nemohlo být blízké, ale napsal mi k tomu:

„VLADIMIR (without anger): It's not certain.

ESTRAGON: No, nothing is certain.

– Jako se ve Waiting for Godot člověk nikdy nedozví, kdo to je, taky jsem nepochopil, jestli Lucifer přišel, ani jestli to byl čert, nebo Jitřenka.

Quomodo cecidisti de caelo lucifer
qui mane oriebaris
corruisti in terram
qui vulnerabas gentes.
(Jak jsi spadl z nebe, jitřenko,
který jsi zrána vycházel,
pospíšil's k zemi, ty,
jenž jsi zraňoval národy.)

[Izajáš 14,12]

Jen připomenu svou interpretaci, že Lucifer je vlastně éter. Ten prý není, ale je moc důležitý.“

Přání k osmdesátinám jsem Jirkovi psal z Říma – on odpověděl:

„Molti saluti, Vecchio Ricco,
de la terra dove l'acqua nasce, che Rokytk a Molta,
Molta in Albia, e Albia in mare porta:
sono a casa – la gioia molta.“

Právě ho pustili z nemocnice, tak mi připomněl Rokytku, podél níž jezdím na fakultu, nedaleko jeho bydliště.

Na přelomu roku jsme upravovali článek kolegy Giovanniho pro časopis Vesmír. Na konci jednoho z e-mailů stálo: „Ať žije Büyük Patlama, Jirka“ – tím jsem zjistil, jak se turecky řekne Big Bang. (Srbochorvatsky je to Veliki Prasak, jak víme od kolegů z Ústavu částicové a jaderné fyziky.) Tou dobou v Evropě začínaly koronavirové potíže, Jirkovi už nebylo moc dobře, ale záhy se ozval: „Když vidím koronavirové mapky a seznamy opatření a protiopatření naší skvělé strany a vlády, vzpomínám na katalogovou árii Leporella z Dona Giovanniho: Madamina, il catalogo è questo delle belle che amò il padron mio...“ Text připojil samozřejmě v italském originále. V Itálii právě hledali „supersířitele“ viru v milánské oblasti a Jirkův mozartovský tip byl velmi plausibilní – náš kolega Giovanni sice zatím není Donem, ale předtím, než kvůli zavření hranic uvízl na Tenerife, se stavil v Itálii, takže jsem měl na co se ho ptát...

Český premiér se mezitím ve sněmovně obrátil k Bohu. Jirka měl k Bohu v některých dobách docela blízko a poslal nám citát z Kupce benátského:

„The devil can cite Scripture for his purpose.
An evil soul producing holy witness
Is like a villain with a smiling cheek,
A goodly apple rotten at the heart.
O, what a goodly outside falsehood hath!“

Následovala zpráva, že se má „jakž takž, ale spíš takž“. Jirka si skoro nikdy nestěžoval, tak nás zamrazilo. „Žádá nic moc, ale hlavně bych chtěl informaci o Tayebah (naše iránská kolegyně). Jestli uvízla v Íránu, tak ji upřímně lituji.“

Začátkem dubna mi od Jirky přišel obrázek vyrobený v PowerPointu(!). Je na něm císař Josef II, jak říká: „Z Finska kritika od nějakého Arva: Lian monta mui-stiinpanoa, příliš mnoho not. Zamyslete se nad tím, Mozarte!“ – Byla to reakce na mou hardrockovou „pocctu“ Arvu Pärtovi. To jsem opravdu nečekal. Nicméně upozornil jsem, že Arvo není úplně finský, spíš tak trochu ugrofinský – a Jirka hned odpověděl, že ano, že udělal „Pärtiální chyбку“. A že navíc „teorie s ugrofinskými konexí nabízejí zajímavé možnosti“.

Jirka byl o celou generaci starší, ale přesto byl jedním z mých nejmladších kamarádů. Nedovedu a nechci si připustit, že se nezajde zeptat, jestli mám čas, že ví o ideální tekutině. Že mu už „správně“ nenastavím stroj na kafe, nepopovídáme o Vítězslavu Novákovi, o studentkách ústavu nebo o tom, zda spaní v bivaku je „bytí“, „pobyt“ (Dasein), nebo pouhý „výskyt“. Jirkův názor byl jasný, ostatně říkával vždýcky: „V horách není špatného počasí.“ Doufám, že tam ještě výš také ne.

Oldřich Semerák

Před osmnácti lety, ve druhém ročníku na Matfyzu jsem poznal docenta Langeru jako milého pedagoga, jehož přednášky měly naprosto výjimečný filozofický a literární přesah. Odkazy na klasickou literaturu nejen že fyziku oživovaly, ale byly mi i inspirací k tomu doplnit si své neslavné znalosti kulturní. Pro studenta přicházejícího do Prahy z malého města byly fantastické i procházky fyzikální Prahou, téměř půldenní, kde se naplno projevovala záliba docenta Langeru v historii.

Po několika letech jsme měli, ještě spolu s Robertem, to štěstí, že jsme se na UTF stali jeho mladšími kolegy – a z docenta Langeru se pro nás pomalu začal stávat Jirka.

Záhy jsme zjistili, že Jirka spojil svůj život nejen s fyzikou, její historií a filosofií, ale také s horami a skálami, které, jak se nám postupně vyjevovalo, pro něj byly celoživotní vášní.

Jiří Langer ve své pracovně, prosinec 2019. Foto: L. Svoboda

J. Langer přednáší v Karolinu při příležitosti odhalení pomníku Ernsta Macha 18. února 2016. Foto: J. Valenta

Jednoho slunečného podzimního odpoledne před deseti lety jsme se s Jirkou – poprvé – a žel naposledy – navázali na Hruboskalsku neboli ve Skaláku na lano a šli lézt na Zlatou vyhlídku vedle majestátního Kapelníka.

Skutečnost, že věk už Jirkovi nedovoloval lézt na laně, nikterak neumenšovala jeho nadšení pro hory a skály. S radostí se tak vždy přišel na katedře zeptat, co a kde jsme o víkendu lezli. Se stejnou radostí, díky své fenomenální paměti, rád vzpomínal a zahrnoval nás lezeckými (vždy vtipnými) historkami z epochy lezení, kdy přátelství na laně opravdu něco znamenalo.

Chronologicky první z nich spadá do doby, kdy byl Jirka ještě náctiletý. Z domova přes telefon domlouval s kamarádem horolezeckou výpravu do zimních Tater. Část rozhovoru zaslechla jeho maminka pracující v nemocnici a přišla se ho ustaraně zeptat: „A ten kyslík, Jiříčku, nepotřebujete?“

Pozdější týdenní zimní horolezecké tábory v Kačacích dolině ve Vysokých Tatrách, kdy spali pouze ve stanech nebo ve sněhových záhrabech, byly zkouškou psychické i fyzické odolnosti.

Srdeční záležitostí byl ovšem pro Jirku zmíněný Skalák, kam pravidelně v sobotu po práci odjížděl, často ve společnosti legend českého lezeckví jako byli Kuchař, Karoušek či Chroust. Byly to doby, kdy se ještě spávalo ve Smítkově jeskyni či na Valdštejně a kdy se lezlo na konopných laněch.

Jirka byl velmi skromný a pokorný člověk: svými výkony – tedy tím, co přešel – se nechlubil; ovšem pohled do jeho starého průvodce po milovaném Skaláku s pečlivě zaznamenanými daty a jmény kamarádů hovořil jasně: nebylo toho málo.

Při ústupu z Vidlového hřebene, v zimě, jej spolu s Petrem H. strhla menší lavina. Měli štěstí: nic vážného se nestalo a sami se dostali na lanovku ze Skalnatého plesa. Ač polámaní, pohledy přesto upřené do stěny, a Petr se zlomenou rukou říká: „Stejně to ale bylo hezký, Jirko, vid’?“ A byť to není Jirkův citát, neboť on sám sebe neměl ve zvyku citovat, přesto jej docela charakterizuje: sám si nikdy nestěžoval a jakoukoliv nepřízeň osudu dokázal přetavit svým vlídným způsobem ve vtipnou historku.

Svůj první cepín mi Jirka věnoval na památku.

Kdysi jsem poznal docenta Langeru, ale dnes, přesto, že jsme spolu nemohli lézt, se zde loučím s kamarádem ze skal.

David Kofroň